

DUNYO KONSTITUTSIYALARNI YARATILISHI TARIXI

Azamova SITORA AYONOVNA

ShDP ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Ortiqova Muxlisa Ravshan qizi

ShDP Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi Yo'nalishi 1-kurs

ANNOTATSIYA : *Maqolada dunyo konstitutsiyalarining yaratilish tarixi, ularning rivojlanish bosqichlari va zamonaviy davlat tuzilmalaridagi ahamiyati yoritilgan. Konstitutsiyaning qadimgi jamiyatlardan zamonaviy davrgacha bo'lgan shakllanish jarayoni, uning huquqiy asoslari va boshqaruv tizimini tartibga soluvchi asosiy hujjat sifatidagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, turli davlatlarning konstitutsiyalarini yaratish tajribalari va bu jarayonda jamiyatning ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlari ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqola davlat boshqaruvidagi qonun ustuvorligining muhimligini anglatish maqsadida yozilgan.*

Kalit so'zlar: *Konstitutsiya, davlat boshqaruvi tizimi, huquqiy davlat, konstitutsion huquq, qonun ustuvorligi, demokratiya prinsiplari, inson huquqlari va erkinliklari, tarixiy rivojlanish bosqichlari, siyosiy tuzilma, ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlar, davlat suvereniteti, zamonaviy konstitutsiyalar, davlat tuzilishi, konstitutsiyaviy islohotlar, tarixiy tajribalar, xalqaro huquq, fuqarolik jamiyati, huquqiy me'yorlar, parlament boshqaruvi.*

Konstitutsiyalar – davlat boshqaruvi, ijtimoiy-siyosiy tizim va huquqiy asoslarni tartibga soluvchi asosiy hujjat bo'lib, u davlat tuzilmalarining huquqiy chegaralarini belgilab beradi. Ularning shakllanishi va rivojlanishi insoniyat tarixi bilan chambarchas bog'liq. Quyida konstitutsiyalarning paydo bo'lishi va rivojlanish jarayoni, shuningdek, ularning dunyo mamlakatlaridagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi.

Konstitutsiyaning tushunchasi va asoslari

Konstitutsiya (lotincha *constitutio* – "tuzilish") davlatning asosiy qonuni sifatida davlat tuzilmasini belgilaydi, fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini kafolatlaydi hamda davlat hokimiyatining organlari faoliyatini tartibga soladi. Konstitutsiya insoniyat tarixida huquqiy davlat tamoyillarini mustahkamlash va jamiyatda adolatni ta'minlash vositasi sifatida shakllangan.

Konstitutsiyaning ilk shakllari qadimgi davlatlarda ko'zga tashlangan. Masalan, Qadimgi Babil podshohi Hamurabi tomonidan yaratilgan qonunlar to'plami (miloddan avvalgi XVIII asr) davlat boshqaruvida huquqiy me'yorlarni joriy etishning birinchi namunasi bo'lgan. Shu bilan birga, qadimgi Yunoniston va Rimda davlat boshqaruvi bo'yicha ba'zi demokratik tamoyillar shakllangan.

Zamonaviy konstitutsiyalarning paydo bo'lishi

Zamonaviy konstitutsiyalar tarixiy jarayonlarning rivojlanishi natijasida shakllangan. Ularning rivojlanishida uchta asosiy bosqichni ko'rsatish mumkin:

Amerika va Fransiya inqiloblari davri

1776-yilda qabul qilingan AQSh Mustaqillik Deklaratsiyasi va 1787-yilda ishlab chiqilgan AQSh Konstitutsiyasi zamonaviy konstitutsiyalarning birinchi namunalari hisoblanadi. AQSh Konstitutsiyasi davlat hokimiyatini uch tarmoqqa (ijroiya, qonun chiqaruvchi va sud) bo'lib, ularning o'zaro muvozanatini ta'minlash tizimini joriy etdi.

Shu bilan birga, 1789-yilda Fransiyada Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi e'lon qilinib, 1791-yilda mamlakat birinchi konstitutsiyasini qabul qildi. Bu hujjatlar xalq suvereniteti va inson huquqlari g'oyalarini joriy etishda muhim qadam bo'ldi.

XIX asr konstitutsiyalari

Bu davrda ko'plab Yevropa mamlakatlari konstitutsiyalarini qabul qilishni boshladi. Masalan, 1814-yilda Fransiyada konstitutsiyaviy monarxiya o'rnatildi, 1848-yilda Germaniya hududida ilk milliy konstitutsiya ishlab chiqildi. Bu davr konstitutsiyalari sanoat inqilobining ta'siri ostida ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarni tartibga soluvchi normalarni o'z ichiga oldi.

XX asr va zamonaviy davr

XX asrda ko‘plab yangi mustaqil davlatlar o‘z konstitutsiyalarini qabul qilishdi. Masalan, Ikkinchi jahon urushidan keyin Germaniya va Yaponiyada yangi demokratik konstitutsiyalar qabul qilindi. 1948-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilindi.

Darhaqiqat, O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasining tarixi haqida ham gapirdi gapiadigan bo‘lsak O‘zbekiston Konstitutsiyasining yaratilish tarixi mustaqillik jarayonlari bilan uzviy bog‘liqdir. 1991-yilda O‘zbekiston davlat mustaqilligini qo‘lga kiritgach, yangi huquqiy tizimni shakllantirish zarurati tug‘ildi. Bu tizimning asosi bo‘lib xizmat qiladigan Konstitutsiyani yaratish jarayoni boshlanadi.

Konstitutsiya yaratish jarayonining bosqichlari:

Birinchi bosqichi;

Konstitutsiya loyihasini tayyorlash: 1992-yil 21-yanvarda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi Konstitutsiya loyihasini ishlab chiqish bo‘yicha maxsus komissiyani tashkil etdi. Ushbu komissiyaga Islom Karimov raislik qilgan. Komissiya tarkibiga yuridik ekspertlar, siyosatchilar, olimlar va turli soha vakillari jalb etildi.

Ikkinchi bosqichi;

Jamoatchilik muhokamasi: Konstitutsiya loyihasi ishlab chiqilgach, 1992-yilning yozida keng jamoatchilikka taqdim etildi. Fuqarolar o‘z taklif va fikrlarini bildirishdi. 6 mingdan ortiq taklif va tavsiyalar kelib tushgan, bu esa loyihaning qayta ko‘rib chiqilishiga sabab bo‘ldi.

Uchinchi bosqich

Konstitutsiyani qabul qilish: Ko‘plab muhokamalar va o‘zgartirishlardan so‘ng, 1992-yil 8-dekabrda O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Konstitutsiyasi Oliy Kengashning 11-sessiyasida qabul qilindi. Ushbu sana O‘zbekiston Konstitutsiyasi kuni sifatida nishonlanadi.

Konstitutsiyaning asosiy mazmuni:

O‘zbekiston Konstitutsiyasi 6 bo‘lim, 26 bob va 128 moddadan iborat bo‘lib:

Davlatning mustaqilligi, suvereniteti va demokratik tamoyillari;

Inson huquq va erkinliklari;

Davlat boshqaruvi tizimi va hokimiyatning bo‘linish printsiplari (qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi, sud hokimiyati);

Ijtimoiy va iqtisodiy tizim;

Fuqarolarning burch va mas‘uliyatlarini belgilab beradi.

Tarixiy ahamiyati:

O‘zbekiston Konstitutsiyasi mamlakatning huquqiy mustaqilligini ta‘minlovchi asosiy hujjat sifatida xizmat qiladi. U xalqaro demokratik prinsiplar va milliy qadriyatlarni uyg‘unlashtirgan holda yaratilgan bo‘lib, O‘zbekistonning barqaror rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, 1992-yil
2. Bobojonov, O.G‘ulomov S., Saidov A. Konstitutsiyaviy huquq asoslari. Toshkent: O‘zbekiston,
3. Burxanov, A. Konstitutsiyaviy huquq: Tarixiy va nazariy masalalar. Toshkent: Fan, 1999.
4. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT,
5. AQSh Konstitutsiyasi. 1787-yil
6. Fransiya Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi. 1789-yil.
7. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil, tahrirlari bilan).
8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Konstitutsiyani qabul qilish haqidagi qarori (1992-yil 8-dekabr).
9. Abdug‘aniyev, A. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining huquqiy asoslari. Toshkent, 2001.
10. Saidov, A. X. Konstitutsiyaviy huquq asoslari. Toshkent, 2014.
11. Xoliqulov, B. O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy rivojlanishi.

12.O‘zbekiston Respublikasining 1992-yilgi Konstitutsiyasi qabul qilingan davrdagi gazetalar va jurnal maqolalari.

13.O‘zbekiston Milliy axborot agentligi (O‘zA) tomonidan Konstitutsiya tarixi bo‘yicha chop etilgan

14.O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi veb-sayti (www.adliya.uz).

15.O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining veb-sayti